

ENS SENTIREU LA VEU

LES SECCIONS FEMENINES
DELS PARTITS POLÍTICS

I

LES ORGANITZACIONS
POLÍTIQUES DE DONES

CATALUNYA 1900-1936

Autora: Muntsa Beltran Gimeno
Directora: Marta Sancho Planas
Treball Final de Grau en Humanitats
Àrea d'Història. UOC. Juny 2023

AGRAÏMENTS

A Josep Grau, professor, sense qui aquest treball no existiria: gràcies per la idea per a aquest TFG.

A Josep Lluís Martín, pel seu bon ajut, amb llibres, coneixement i entusiasme.

A Dolors Marín, anarquisme feminista sempre.

I també a Marta Sancho, directora de TFG.

Quan s'estudia la història i l'economia d'una cultura, s'han de formular preguntes sobre les diferències de poder i d'oportunitat, sobre la situació de les dones i de les minories, sobre els mèrits i els desavantatges de les diferents estructures de l'organització política.

Martha C. Nussbaum, *Sense ànim de lucre* (2010)

Les dones en la lluita feminista cerquem la nostra identitat, trobem de cercar-nos en un discurs que ens han imposat i ens ha deformat, i malgrat això hem de trobar-nos les arrels i, moltes vegades per oposició, marcar els nous camins.

Maria-Mercè Marçal i companyes¹

¹ En el text "Dona i nació: feminisme i nacionalisme", II Jornades Catalanes de la Dona. 29/05/82. A *Contra la inèrcia: textos polítics (1979-1980)* on s'indica que: "el text apareix signat, per aquest ordre, per Maria Olivares, Carme Masó, Eulàlia Durán, Tona Gusi, M. Mercè Marçal i Sonsoles Sentís. Va ser llegit per Marçal i Guis en les jornades celebrades a Montjuïc i respon al posicionament de l'Assemblea de Dones de Nacionalistes d'Esquerres".

ÍNDEX

CAPÍTOL 1. INTRODUCCIÓ	6
1.1. Presentació: tema i motivació	6
1.2. Objectius	7
1.3. Metodologia i fonts	7
CAPÍTOL 2. DONES EN LLUITA	8
2.1. Efervescències a finals del S. XIX	9
2.2. Vida de les dones i feminisme	12
2.3. Partits polítics. Una bona eina (patriarcal)?	16
2.4. Context polític.....	19
CAPÍTOL 3. SECCIONS I ORGANITZACIONS DE DONES	22
3.1. La Sociedad Progresiva Femenina	22
3.2. Lliga Patriòtica de Dames	25
3.3. Secció Femenina del BOC i Secretariat Femení del POUM	30
3.4 Secció Femenina de la Lliga Regionalista	32
3.5. Secció Femenina d'Esquerra Republicana de Catalunya	34
3.6. Grupo Cultural Femenino (CNT). Agrupación Mujeres Libres.....	36
3.7. Altres organitzacions	39
4. CONCLUSIONS	40
5. Bibliografia i altres fonts	43

Resum:

El patriarcat relegava la dona a l'esfera privada, l'espai públic era només per a l'home, i la veu de les dones era silenciada. Aquest sistema de domini institucionalitzat s'ha intentat naturalitzar, però hem vist que és un producte social transformable. Així, en aquest treball veurem com a Catalunya hi ha una evolució des del segle XIX quan les dones s'uneixen per fer reclamacions polítiques i socials al segle XX quan la seva agrupació i participació s'institucionalitza. Tindrà molt a veure la concessió del vot femení; en aquest treball veurem seccions femenines estretament lligades a aquest fet i també d'altres que el precedeixen i d'altres, organitzacions, que el superen. En qualsevol cas, les dones aniran més enllà del que la majoria de la societat en general, i dels seus col·legues en concret, esperava. Es tracta d'organitzacions polítiques molt diverses però a través de les quals sempre les dones volen fer sentir la seva veu i que incidiran en la necessitat de la millora de l'educació i la formació per a les dones per a poder realment aconseguir la igualtat i l'emancipació.

Paraules clau: feminisme, gènere, classe social, partits polítics, organitzacions femenines.

CAPÍTOL 1. INTRODUCCIÓ

1.1. Presentació: tema i motivació

El tema general de la recerca són les seccions femenines dels partits polítics i les organitzacions polítiques de dones, a Catalunya del 1900 al 1936. En el desenvolupament d'aquest tema sorgeixen diversos subtemes: inici del moviment de les dones en defensa dels seus drets; evolució de l'organització política de les dones i del moviment feminista; el paper de la dona segons les diferents organitzacions polítiques; la història de les dones en el context d'importants canvis socials i polítics de principis del segle XX; el gènere, masculinitats i relacions de poder, així com interseccionalitat de gènere i classe.

Coneixem alguns estudis d'alguna secció femenina (la d'Esquerra Republicana de Catalunya), i d'alguna organització femenina (Mujeres Libres i el Front Únic Femení Esquerrista), però no una relació de totes les seccions i organitzacions femenines del període proposat. Ens interessava una visió més àmplia i conjunta: conèixer-les, saber quines són, els seus antecedents i la relació amb la societat del seu moment. També hi ha estudis sobre la inserció de les dones a la política durant la Segona República (1931-1939), però s'ha parlat poc dels anys previs. Entenem que no podem fer un estudi en profunditat de cada un dels partits i organitzacions, però sí que podem veure el transitar de les dones.

A partir dels principals partits polítics de l'època, mirarem si tenien seccions femenines, i com eren. Pel que fa a les organitzacions, buscarem les que tenien un caràcter marcadament polític. No hem volgut limitar-nos a les seccions femenines dels partits polítics (nascuts originàriament només per a homes), sinó que hem trobat necessari afegir les organitzacions de dones que sorgien a partir d'aquests o de manera independent. Veurem individualment cada secció o organització per tenir una visió global dels inicis i evolució de l'organització política de les dones i la relació amb el sistema de partits.

L'àmbit geogràfic de la recerca és Catalunya. Ens interessa un marc temporal molt concret, un període de profunds canvis a la societat. No volíem un moment

fix, sinó mirar de veure una certa evolució o transformació. A finals del segle XIX comencen les primeres lluites que en podem dir feministes, veurem la seva llavor, però ens centrarem en el període 1900-1936, que és quan comença l'associació formal de dones en la seva lluita política, fins a l'estroncada de la Guerra Civil. Volem destacar la llavor de les primeres lluites, d'una importància cabdal malgrat el seu poc reconeixement, però en el nostre cas ens circumscriurem al moment en el qual les dones decideixen fer un pas endavant per a la seva visibilitat i incidència. Des de diferents postulats, amb intencions diverses, inclús divergents, però amb la intenció clara d'incidir en la vida política i reforçar el paper de les dones.

1.2. Objectius

L'objectiu general és conèixer el naixement, la diversitat i l'evolució de les seccions femenines dels partits polítics i de les organitzacions polítiques de dones entre el 1900 i el 1936, a Catalunya. I els objectius específics són: conèixer com s'organitzaven políticament les dones a Catalunya en el període 1900-1936, així com els orígens més propers d'aquesta organització; identificar les seccions femenines i les organitzacions polítiques de dones; saber com eren i quins objectius perseguien les seccions i organitzacions al llarg dels anys i les organitzacions i observar l'impacte dels rols de gènere.

1.3. Metodologia i fonts

Farem una recerca qualitativa a partir de les fonts documentals. La teoria feminista i la perspectiva de gènere serà el marc en qual es desenvoluparà aquesta recerca de l'àmbit d'història. També farem us de la teoria política.

S'ha intentat fonamentar la recerca en les fonts primàries, sobretot en la premsa i especialment en la de les organitzacions estudiades. Afortunadament, avui en dia hi ha moltes publicacions que les podem trobar en línia, per exemple a través de l'Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (ARCA), l'Hereroteca Digital de la Biblioteca Nacional de España (que en alguns casos s'ha hagut de consultar a través de la Biblioteca de Catalunya), l'Hereroteca digital de l'Arxiu Històric de

la Ciutat de Barcelona, la Fundació Irla o la web de la CGT (la revista *Mujeres Libres*, on hi són tots els números, mentre que a l'Arxiu Històric de Barcelona en falten uns quants). També hem accedit a *La Vanguardia*, que actualment cal estar subscrit per tenir accés a l'hemeroteca, un dels diaris més importants del moments. En alguns casos no estava la publicació o recurs en línia i s'ha hagut d'anar a la institució dipositària i consultar-lo ja fos digitalitzat en format CD, microfilm o en el format original en paper, o en algun cas s'ha rebut escanejat.

També s'ha recorregut a fonts secundàries, publicacions on es parlava d'aquestes organitzacions i, per contextualitzar, sobre el moment social i polític. Així mateix, com el treball tenia, inevitablement, enfocament feminista i d'estudis de gènere, s'han tingut en compte obres rellevants pel que fa a l'estudi de la dona a l'època contemporània a Catalunya i al gènere com a element per a l'anàlisi històric. Hem de dir que en les publicacions generals, que no tenen de manera específica aquest enfocament, normalment s'ignora el paper de la dona. En principi suposem que és per l'escassa participació, o directament perquè estava vetada, o perquè la seva participació, fos la que fos, no constava perquè ni es considerava; en tot cas, no es fa cap comentari al respecte.

D'entrada, ens estendrem en el capítol "Dones en lluita" per intentar entendre d'on sorgeix l'organització política de les dones del segle XX: veurem d'on venen, la seva situació, les seves lluites, el seu entorn i també com són considerades per una societat patriarcal. En pensar el tema del treball, ens hem plantejat el sentit que pot tenir parlar de les seccions femenines, des d'una vessant feminista, o la importància que podien tenir, quan clarament estan en un lloc de subordinació dins dels partits polítics. Finalment, farem una descripció de les seccions femenines dels partits polítics i de les principals organitzacions polítiques, que hem decidit presentar-les per ordre cronològic, segons la data de fundació.

CAPÍTOL 2. DONES EN LLUITA

Al segle XIX els arquetips i rols de gènere estaven ben instaurats. A finals d'aquell segle encara es seguia imposant un model de dona virtuosa que tenia

el seu lloc a la llar, com a esposa i mare; sempre dolça, passiva i dependent de l'home. Ara bé, s'estaven produint canvis socials i començava un moviment emancipador que ja no s'aturarà. Les dones, ja siguin obreres o mestresses de casa, s'organitzen i lluiten.

2.1. Efervescències a finals del S. XIX

Al segle XIX, a Espanya, la religió penetrava a totes les esferes de la societat i l'Estat depenia en aspectes de l'Església, ja que aquesta s'encarrega o tenia una participació molt elevada en àmbits essencials que no cobria l'Estat de l'època. Amb la Revolució de 1868 hi ha més llibertat i comencen a entrar noves idees, però l'església catòlica seguia exercint el seu monopoli. Per a seguir mantenint aquest lloc preeminent, es produeix una feminització de la religió, que implicava un canvi en la comunicació cap a les dones i inclús en el missatge, que s'ha denominat Pastoral de la Dona:

“Se adaptaran tanto las tramas simbólicas como la forma de socialización del discurso religioso. Los agentes culturales de la Iglesia Católica reforzaron aquellos aspectos que consideraban que podían hacer más atrayente su discurso a las mujeres, por ello se impulsó una religiosidad que priorizaba el sentimentalismo y marginaba el misticismo, que prefería un Dios protector y benevolente interesado por el bienestar cotidiano de sus criaturas que uno vengador y justiciero. Las imágenes de la Virgen y de Cristo se volvieron menos dolorosas, más felices e infantiles. [...]

Por otro lado la Pastoral de la Mujer supuso una tímida revisión de su discurso de género, con vistas a ir adecuándolo a los nuevos tiempos. En primer lugar supuso una dignificación de la definición de la femineidad, removiéndose los elementos más misóginos como reconocimiento a su mayor fidelidad religiosa, manifestada en la mayor asistencia a los oficios religiosos. Aún dentro de la dualidad tradicional María/Eva, arquetipos de Bien y Mal en lo referente a la femineidad, se hizo un mayor hincapié en el polo positivo que suponía María. De esta forma, las mujeres, redimidas de su mayor culpabilidad por la figura de la Virgen María, adquirirían una moral manifiestamente superior, que las convertía en salvaguardas de la moral familiar, hasta el punto de encargárseles salvar a sus esposos descarriados. Se produjo también un cambio considerable en la socialización del marco simbólico católico, ya que madre desplazó al padre en las funciones de iniciación religiosa, guía espiritual y vigía moral del hogar” (Arce, 2005: 56-57).

Aquesta feminització de la religió, que s'ha constatat a diferents països d'Europa occidental amb diferents tradicions religioses (i amb diferències claus com que el protestantisme anirà lligat a modernitat i progrés mentre que el catolicisme a conservadorisme, tradició i endarreriment), acabarà provocant una important mobilització de les dones. Aquest fet, que es podria entendre com una manipulació des de d'alt, també va poder tenir conseqüències, però, per a la presa de consciència feminista. Atenent a la revisió crítica que fa Immaculada

Blasco, la mobilització pública i organitzada de les dones des del catolicisme les va exercitar en la utilitat social i va servir perquè s'adonessin que podien participar en política, les va preparar perquè ho fessin (2025: 131-136)².

Malgrat la preponderància de la religió oficial, també es començava a fer visible la dissidència. En general, més que anar en contra el catolicisme, es qüestionava el pensament religiós tradicional i hi havia sobretot anticlericalisme. Aproximadament cap a 1870 comença a penetrar a Espanya amb certa força l'espiritisme, com a resposta a una cerca espiritual, interès per la ciència i crítica a la religió imperant. Les associacions espiritistes i les seves publicacions sovint eren perseguides i suspeses pel govern. Una de les principals revistes és *La Luz del Porvenir* (1879-1900), fundada a Barcelona per Amalia Domingo i escrita per dones.

En aquella època i en el context de la dissidència, i que podia agrupar a gent diversa (anarquistes, socialistes, espiritistes, ateus, republicans progressistes, grups antimilitaristes), es produïen actes de desafiament religiós i polític, que sovint eren penalitzats amb multes, presó, excomunicació o acomiadaments. Es tractava de manifestacions públiques, sovint acompanyades de bandes de música; també es celebraven enterraments i casaments laics. Entre les mestres de cerimònies, hi havia dones de la Sociedad Autónoma de Mujeres de Barcelona; si en altres llocs les dones no podien fer us de la paraula³, aquí aprofitaven per fer proclames feministes, així com per atacar al poder i clamar contra les desigualtats.

² Per una altra banda, els països amb tradició catòlica, com és el nostre cas, tenien un factor que va endarrerir el moviment feminista: "Arreu, fora del treball manual, els primers camps professionals que s'obriran a les dones foren l'ensenyament bàsic i la infermeria. Però als països de tradició catòlica incontestable aquests àmbits estaven ocupats per religioses, que representaven el menor cost possible per a la societat de classes. Aquesta fou una de les causes que en aquests països el feminisme comences més tard i més feblement que en els països protestants, on no hi havia monges". (Balcells 2015: 15).

³ Un aspecte indicatiu dels rols de gènere, és que en alguns mítings no es permetia que hi participessin els homes, ja que si ho feien, treien la paraula de les dones, no les deixaven expressar les seves idees i preocupacions, o simplement expressar-se. Mary Beard (2018:18-27) parlant de la veu pública de les dones, relaciona el silenciar la veu de dones en la política, i a la societat, actual, amb l'antiguitat, i indica que, no només les dones no tenien participació a l'esfera política, en el discurs públic, sinó que "eran prácticas y habilidades exclusivas que definían la masculinidad como género".

La Sociedad Autónoma de Mujeres de Barcelona va ser una organització de caràcter feminista fundada a Barcelona el 1891, tot i que sembla segur que ja tenia activitat un parell d'anys abans, per Teresa Claramunt, Ángeles López d'Ayala i Amàlia Domingo Soler. Aquesta entitat preconitzava la defensa dels interessos laborals i socials de la dona, així com la seva emancipació. Està considerada una de les primeres organitzacions feministes. Reivindicava el dret de la dona a participar en tots els nivells de la vida socials i polítics. El 1898 va desaparèixer per passar a organitzar algunes de les seves components la Societat Progressiva Femenina. A més de debats polítics, laborals i socials, feien classes d'alfabetització per a dones i altra formació, així com actes lúdics i esportius.

També en oposició al catolicisme, es creen les escoles laiques i racionalistes. L'Estat no tenia recursos ni voluntat política per a la creació d'escoles, per la qual cosa el sistema escolar estava en mans de l'església; amb el poder que això li atorgava, en controlar l'educació que li permetia la perpetuació ideològica. Amb l'intent de fugir d'aquesta influència i a la recerca d'un coneixement científic, es crearan les esmentades escoles. Molt especialment es pensa en l'educació de les nenes. Així, al 1875 Teresa Fabra, amb només 20 anys, obre la primera escola al barri del Raval de Barcelona, al 1881 es constitueix la Confederación Catalana de la Enseñanza Laica i al 1888 té lloc el Congreso de los Amigos de la Enseñanza Laica on es va aprovar una proposició que deia que la dona havia de ser considerada igual que l'home en drets i instrucció. Els mestres racionalistes també patiran persecució en alguns períodes.

Totes aquestes inquietuds les hem de vincular al lliure pensament. El lliure pensament organitzat o també entès com la base d'una sèrie de moviments diversos coincidents en un profund anticlericalisme i rebuig al dogmatisme de la religió. El lliure pensament era transgressor i va ajudar a transgredir amb rols de gènere associat a la dona. Era el pensament que més oportunitat de paraula es donava a la dona, però el patriarcat estava tan arrelat a la societat que també en el sí dels moviments llibertaris s'hi podien trobar reticències o actituds paternalistes. Pere Sánchez (2019: 68-72) expressa que molts homes de l'àmbit lliurepensador defensaven millores per a la dona i que opinaven, tant aquests

homes com les mateixes dones, que el problema en que es trobava la dona, tant intel·lectualment com moralment, era principalment per la nefasta influència catòlica en la seva vida, i que per tant el prioritari era alliberar-la d'aquest jou; però els rols de gènere no es qüestionaven⁴. En qualsevol cas, les dones comencen a dirigir publicacions⁵, organitzacions, a ocupar llocs poc abans reservats només als homes, i a fer-ho amb una veu pròpia.

També hem de fer esment a la lluita obrera, que tractarem més extensament en el següent apartat. D'entrada esmentar que al Raval de Barcelona es va celebrar, del 16 al 26 de juny de 1870, el Primer Congrés Nacional de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT), el primer moviment internacionalista a la península ibèrica. Des del Sexenni Revolucionari, al 1868, l'anarquisme va entrar amb força a Catalunya. Al 1872 va tenir lloc clandestinament el Segon Congrés de l'AIT a Saragossa, en el qual el treball femení remunerat va passar a ser considerat un aspecte positiu que permetia acabar amb la situació de dependència de les dones. Al 1884 naixia a Sabadell la primera secció sindical de Catalunya administrada per dones: la Secció Vària de Treballadores Anarco-col·lectivistes.

2.2. Vida de les dones i feminisme

La segona industrialització és un dels factors que faran que l'organització social comenci a canviar. Catalunya va ser un dels primers territoris a industrialitzar-se a la península ibèrica, amb Barcelona com a nucli; serà un canvi determinant per a la seva població. La indústria principal catalana era la tèxtil. El procés de mecanització del treball va ocasionar la incorporació de dones i infants. D'entrada podria semblar una cosa positiva, que la dona accedeixi a llocs reservats anteriorment al homes, però hi haurà contrapartides importants.

⁴ El “feminisme” masculí”, opina Sánchez, es “ideològicamente sincero pero vitalmente interesado, pues tiene la imperiosa necesidad de acabar con la intromisión del sacerdote en la vida íntima del matrimonio, ejercida especialmente a través del confesionario”, tot i que seria bastant comprensible ja que la influència a tots nivells, inclús en els més íntims era molt important (2019: 71-72).

⁵ Pel que fa a les publicacions, a més de les que ja comentarem, podem esmentar la revista *La Conciencia Libre* (1896-1902) iniciativa de Belén Sagarra de contingut progressista, llibertari i feminista (Dolors Marín, 2019: 45-50)

Les dones fan el treball menys remunerat: estan mal pagades i no tenen possibilitat d'ascendir. Normalment els reservaven el torn pitjor, en horari nocturn, i així poden seguir fent el treball de casa. O sigui, tenen doble jornada ja que segueixen fent el treball reproductiu no remunerat. A més, en aquell temps, les feines domèstiques eren molt més dures; han de compaginar feina i maternitat; eren mal vistes per la societat (rebien el malnom de "xinxes") i també pels obrers, per la por a perdre llocs de treball que consideraven seus i per voler conservar millors salaris. Un tema important que va ocasionar la industrialització, o més ben dit, la productivitat capitalista que afavoria, va ser que el treball domèstic, totalment important i imprescindible, deixava de ser valorat socialment. Es relegava la dona a aquest espai privat de la casa i les cures, i els homes, en aquesta construcció patriarcal, s'apropriaven de l'espai públic.

Per tal de defensar els drets de les dones, i lluitant contra limitació que se'ls imposava a participar en l'esfera pública, hi va haver dones destacades dins del moviment anarquista. S'organitzaren diverses mobilitzacions i vagues. Al 1913, la vaga del tèxtil va aturar les fàbriques barcelonines, per l'incompliment de la llei que estipulava vuit hores com a màxim per al treball nocturn. L'aturada va durar un mes i mig i va comptar amb el seguiment massiu de 63.000 persones, la majoria dones (Fernández, 2018:13).

Així mateix, hem de destacar el protagonisme exclusiu, pràcticament, femení de les vagues i protestes fora de l'àmbit laboral. De fet, la Setmana Tràgica, al 1909, va començar amb una protesta en el port de Barcelona, contra la llei forçosa de reservistes per la guerra del Marroc, en la qual van destacar les dones. Marxaven fills i marits, i deixaven sense el salari principal a la família; amb l'afronta que suposava que les famílies benestants se'n lliuraven ja que els era permès si pagaven.

Al 1918 hi hagué els “rebomboris del pa” o “revolta del pa” (“*los conflictos del hambre*” titulava el diari *Solidaridad Obrera* el 17 de gener) a Barcelona contra la pujada de preus i la falta de productes bàsics. En aquest cas va ser una protesta

Extracte de la pàg 30 de la revista “*La Hormiga de oro*” del 19/1/1918 on es poden veure dues imatges: una llarga cua en una carboneria de Barcelona i una de les manifestacions de dones (“*Grupo de mujeres dirigiéndose en manifestación al Gobierno civil para pedir el abaratamiento de las substancias. Fotografías María*”).

aquell temps, i més en un moment de rigorós hivern, ja que s’usava per cuinar i escalfar-se. A la protesta es van afegir les dones que ja tenien experiència en la lluita, les obreres tèxtils i les militants anarquistes.

Tot i que l’escolarització femenina era molt baixa⁶, comencen a incorporar-se les dones també a altres àmbits més prestigiat: mestres, infermeres, secretàries, administratives a la funció pública, ... La incorporació de la dona als diferents àmbits de treball va ser molt important ja que trencava amb la idea que el seu lloc era a casa, cuidant del marit i els fills. També va ser molt important un altre àmbit de treball, però en aquest cas molt precari i que ocupava al voltant de la meitat de les treballadores del sector secundari: “el treball a domicili”, feina del sector tèxtil que es feia des de casa a preu fet; se’ls pagava menys i havien de

important organitzada només per dones, va durar 15 dies i van haver diverses manifestacions molt nombroses, es van reunir amb l’alcalde i el governador civil, ... Primer se les rep amb certa condescendència i amb promeses vagues, esperant que es cansessin o acabessin barallant-se entre elles, finalment haurà d’intervenir l’exercit. El detonant va ser la falta de carbó, essencial en

⁶ Segons dades del 1900 a la província de Barcelona la taxa d’analfabetisme era del 61,6% i la del masculí del 46,3% (Emma Fernandez, 2018: 16). Tuñón de Lara, Manuel (1985: 275-276) indica que a Espanya hi ha notables diferències per sexes, regions i províncies (a Jaén, el mateix 1900, superava el 78%) i destaca l’analfabetisme de Barcelona. A Madrid suposa que el bon indicador (31,29%) es degut a una nombrosa classe mitjana amb funcionaris. Informa que en aquells moments l’educació primària depenia encara dels ajuntaments, i que es dona el cas que a Barcelona, a l’exercici 1898-99 es van gastar quatre milions en policia urbana i 877.000 en educació pública.

competir perquè aquest mateix treball el feien a hospicis, reformatoris i altres institucions.

Davant de totes aquestes males condicions (socials, laborals, educatives) en que es troba la dona, sorgiran dones pertanyents a l'alta burgesia catalana amb la voluntat de millorar-les. Dolors Monserdà destaca per la seva important presència en diferents àmbits. Va crear el Patronat per a Obreres de l'Agulla justament per ajudar les treballadores que abans esmentàvem que cosien pel seu compte; l'associació els ofería feina, assistència mèdica i fils i cotó a preu de fàbrica. Com a escriptora hem de destacar l'opuscle *El feminisme a Catalunya* (1907), on repassa l'origen i les propostes dels moviments per als drets de les dones i planteja com han de ser introduïts a Catalunya, i *Estudi feminista* (1909), amb el subtítol d'"Orientacions per a la dona catalana". Hem de tenir present que la seva ideologia és conservadora (contraria a ideologies radicals i inclús al sufragisme, vist a partir del sufragisme radical anglès), basada en els valors tradicionals catalans i el catolicisme. En qualsevol cas, l'important és que normalitza a Catalunya el debat sobre el feminisme (ja del primer opuscle se'n feu molt ressò a la premsa i poc després de la publicació tingué una segona edició), per reclamar drets i llibertats per a la dona (tot i que en el seu cas sigui de manera restrictiva).

També dins de la iniciativa des de la burgesia, catalanista i catòlica, hem d'esmentar la tasca de la Biblioteca Popular de la Dona, primera biblioteca pública femenina d'Europa, creada al 1909 per Francesca Bonnemaison. Un any després, i a causa de la bona acollida, es creà l'Institut de Cultura. Ambdós s'uniren en un sol centre gestionat i dirigit per dones que, a més del servei de biblioteca, ofería conferències i classes de temes molt diversos com taquigrafia, costura, feminisme, educació física; borsa de treball; restaurant (quelcom excepcional a l'època, ja que no era ben vist que les dones hi anessin); banys, publicacions pròpies, excursions, ..., i de manera interclassista. Al 1921 Rosa Sensat va ser la creadora i impulsora del actiu pla de formació per assolir les fites per a la nova dona.

Un indicatiu del diversos interessos que es despertaven en les dones, és que van sorgir moltes publicacions fetes per i per a les dones. En alguns casos, però, també eren publicacions escrites per homes i amb la finalitat de reprimir les noves aspiracions femenines. Les publicacions eren molt diverses i, en general, s'apropaven a mons que ja hem anat veien: anarquistes, espiritistes, catolicisme, feminisme. Podem destacar *Feminal* (1907-1917), suplement mensual de *La Il·lustració catalana*, la revista gràfica més important de l'època a Catalunya. De perfil feminista i orientat a la dona burgesa, una primera mirada molt superficial podria fer pensar que va dirigida a perpetuar estereotips, però incidia en el tema de l'educació de la dona i obria camps en els que no era habitual la seva presència. A més, oferia una nova estètica (la imatge hi tenia molta importància) per a una nova dona, moderna.

S'ocuparà d'àmbits molt diversos vinculats sempre a la dona: art, cultura, literatura (textos literaris de les escriptores més conegudes de l'època), música, esports (normalitzant la pràctica per a les dones), política relacionada amb les dones, esdeveniments socials. En el primer número, l'editorial signat per la seva directora Carme Karr, periodista feminista, parla de la finalitat de la revista; principalment és elevar el nivell cultural i intel·lectual de la dona catalana, cosa que també afavorirà als homes, als quals no deixa de fer alguns retrets, com: "Fins avuy, el català intel·lectual, científic, artista, ha viscut sense fer res per la dona, sense interessarse per ella, com si no fos més que una *màquina maternal* o un objecte de luxe: quelcom d'imprescindible, però sense gran transcendència; en un mot, quelcom un poch més necessari que'l tabach" (*Feminal*, 28/04/07).

2.3. Partits polítics. Una bona eina (patriarcal)?

Com hem vist fins ara, el patriarcat constrenyia la dona però les dones surten de l'esfera privada a la qual se les relegava i lluiten pels seus drets i en contra de la desigualtat. Associant-se, i de manera organitzada, serà la millor manera. Ja hem vist que s'unien en atenció a les persones més desfavorides, en protestes laborals i socials, per tirar endavant revistes amb interessos propis, ... I també

passaran a organitzacions pròpiament polítiques, vinculades a partits principalment.

Abans d'entrar a veure els partits o organitzacions concretes, en aquest apartat ens aturarem un moment de la història per tractar alguns temes de teoria i filosofia política, per acabar d'entendre el pas i pensar en la seva utilitat. El títol d'aquest apartat fa referència a dos interrogants interrelacionats vinculats al pas de les dones a la política institucional via partits polítics: si aquests són una bon instrument i si són patriarcals. Això és, pensem en la utilitat per a les dones dels partits en la defensa dels seus interessos. Per fer-ho, tractarem tres temes diferents però profundament lligats: partits polítics, poder i patriarcat.

En primer lloc, farem una visió bàsica a la teoria dels partits. Miguel González (1995: 143-145) indica que els partits fan una tasca bàsica de connexió de les institucions de l'Estat amb la societat; i que la societat pot veure's a si mateixa més o menys ben representada en les institucions, i que en això indubtablement el paper dels partits és bàsics. També assenyala que la frontera entre el que són partits polítics i altres classes d'organitzacions no sempre està clara.

A continuació, farem esment del poder vinculat al feminisme i també als partits polítics, i serà de la ma de la tesi doctoral que tracta sobre el tema: *Poder y feminismo: elementos para una teoría política*, de Maria de la Fuente (2013). L'autora recull les principals autores que han tractat la qüestió i conclou que hi ha diferents perspectives sobre el poder, que ella engloba en quatre. Dues farien referència al "poder sobre", que seria el poder com a recurs (una idea vinculada al liberalisme, a l'individualisme, a, per exemple, el dret al vot com a dret bàsic però no un empoderament a tots els nivells) i el poder com a dominació (el patriarcat). Posteriorment es conceptualitzaran dues més, com a conseqüència de la revalorització de l'experiència real de les dones i en base a la crítica de la tradició política hegemònica, referides al "poder per a", relacionades amb la capacitat de generar poder en els altres, conjuntament, i no com a capacitat de control. Així, entenem el poder com a cures, l'empoderament de les dones participant en espais de col·laboració i conscienciació mútua, i el poder com a

llibertat, aquesta entesa com a pràctiques alternatives al marge del significats patriarcals⁷.

Pel que fa a com opera el poder pròpiament en els partits polítics, De la Fuente ens apunta que hi ha mecanismes de tipus estructural i de tipus organitzatiu. Els estructurals són els vinculats als valors socials: fer creure que la participació en els partits no és un àmbit apropiat per a les dones o mantenir-les hi les càrregues domèstiques, impossibilitant la participació, per exemple; i també els que es produeixen dins dels partits: valoració de la masculinitat tradicional, cosificació de les dones, complicitat masculina, jerarquització. Els mecanismes de poder vinculats a l'organització no vindrien d'una discriminació de gènere, sinó un manteniment del poder tradicional, de reforçar els "insiders" o "aristocràcia" del partit i el rebuig dels canvis que poden aportar altres col·lectius; en qualsevol cas, el resultat és el manteniment de la masculinitat hegemònica i el rebuig a concedir poder a les dones.

En aquest mateix sentit, Mary Beard (2028: 88) diu que les dones, com a gènere, no com a persones, queden excloses del poder com a definició, i que, ja que no és fàcil fer encaixar a les dones en una estructura que, d'entrada, està codificada com a masculina, cal canviar l'estructura; això és: "hay que considerar el poder de forma distinta; significa separarlo del prestigio público; significa pensar de forma colaborativa, en el poder de los seguidores y no solo de los líderes; significa, sobre todo, pensar el poder como atributo o incluso como verbo ("empoderar"), no como una propiedad". Així mateix, Jule Goikoetxea (2018:70) conclou que "hace falta otro marco teórico sobre la autoridad y legitimidad relacionada con las tecnologías de poder y *habitus*, donde el poder no solo reprime, sino que también produce y empodera".

Retornant al terreny de la història, ens trobem en el moment en que les dones, primer fora de les institucions es comencen a organitzar políticament, per, seguidament, a partir del sufragi universal, començar a participar ja dins de les

⁷ De la Fuente encara afegeix que hi ha noves teories que aporten una tercera cara del poder: "poder amb" o solidaritat. El subjecte col·lectiu "dona" té un caràcter etnocèntric, per la qual cosa s'ha de reconèixer l'heterogeneïtat del grup i de la intersecció dels sistemes d'opressió.

institucions. Per a fer-ho, s'organitzaran a través de les seccions femenines dins dels partits. Ja al seu moment, hi havia alguna veu amb una visió igualitària que plantejaria si les seccions eren el mitjà més oportú, com la de la periodista, i participant en política, Rosa Maria Arquimbau, que considerava que les dones haurien d'estar en els partits en igualtat, sense seccions a banda, i amb igual accés als òrgans de poder (1932:8). D'altra banda, Montserrat Baras (1984:333-337) citada per Arnau González (2006:28), i parlant de Partit Catalanista Republicà (PCR) que defensava la integració directa de la dona en la dinàmica del partit, considera que aquesta fórmula només provocà la manca absoluta de dones en el discurs i la política del PCR. El posicionament teòric d'Arquimbau ens sembla interessant, però en una societat masclista i patriarcal, i especialment en el moment que les dones s'incorporen als partits, estructures nascudes com masculines, l'agrupació de les dones, per tenir més força, té molt sentit.

2.4. Context polític

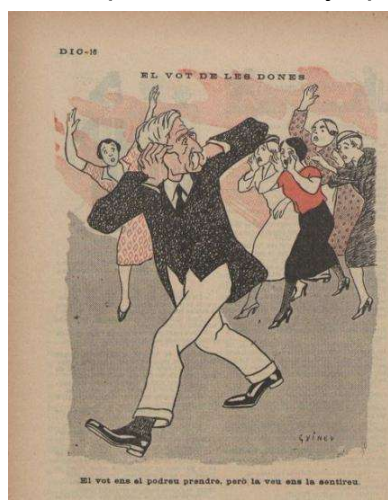
Per situar-nos en el context polític i social, farem un breu repàs de l'intens i canviant moment històric i destacarem algunes qüestions significatives. A Espanya, després de dècades d'intenses lluites polítiques, sota el règim de la Restauració borbònica (1875-1931) hi va haver estabilitat política uns quants anys. Per això, aquest règim va comptar amb el suport de la burgesia catalana; hi hagué un impuls de l'economia i la indústria va seguir endavant. L'estabilitat política, però, va durar fins la guerra de Cuba (1898). A Catalunya, aquesta crisi va fer que les esquerres i les dretes es tornessin nacionalistes; el catalanisme ja feia uns anys que s'anava obrint camí. En aquest context apareix la Lliga Regionalista (1901), partit monàrquic i conservador, amb el propòsit de lluitar per l'autonomia catalana dins l'Estat espanyol. Pocs anys després sorgeix Solidaritat Catalana (1905) com a gran moviment unitari que agrupava diversos grups polítics nacionalistes catalans, carlins i republicans, que tenien en comú el seu catalanisme, i que va tenir uns resultats triomfals a Catalunya en les eleccions generals espanyoles. Pel que fa a la classe obrera, cada cop més explotada, s'unia a l'anarquisme més combatiu. Per enfrontar-s'hi, la patronal crea el Sindicat Lliure i es produeix el pistolerisme a la ciutat de Barcelona (1917-1923). Hi ha molta conflictitat social i política. Es produeix el cop d'estat de Miguel

Primo de Rivera, que durarà fins el gener de 1930; i el 14 de abril del 1931 es proclama la Segona República Espanyola. A Catalunya, el mes abans s'havia fundat Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), partit republicà de centreesquerra i federalista, que es va convertir en la força hegemònica de Catalunya.

Una de les primeres mesures adoptades pel primer govern republicà va ser la reforma de la llei electoral, per la qual, juntament amb altres novetats, es concedia a les dones la condició d'elegibles, per a les eleccions a Corts Constituents: dels 470 escons electes el 1931 només tres van ser per a diputades: Victoria Kent del Partit Radical Socialista, Clara Campoamor del Partit Radical i Margarita Nelken, del PSOE; però les dones encara no tenien dret a vot. De fet, cap formació política catalana tenia la reivindicació del sufragi femení en els seus programes (Martín, 2013: 87).

Finalment, l'1 d'octubre de 1931 les Corts Constituents van aprovar el sufragi universal, per 161 vots a favor i 121 en contra. Les discussions havien estat molt intenses i amb argumentacions molt diverses; una argumentació freqüent és que s'havia d'esperar un temps perquè la dona pogués votar ja que li faltava formació i experiència política (tot i que estaven en la mateixa situació que molts homes als quals sí que se'ls permetia votar), però hi havia arguments més "extravagants" i suposadament científics com que les dones haurien d'esperar als 45 anys per votar o que justament a aquella edat ja no haurien de poder votar ja que era quan perillava el seu equilibri mental (Martín, 2013: 113- 115).

A Catalunya, les dones no van poder votar de manera immediata, cosa que a moltes els va causar indignació, sobretot a les que ja participaven d'alguna manera en les organitzacions polítiques. Altres acabarien mostrant-se més comprensives per acatament a les decisions de la direcció del partit o per interès polític. El debat polític i social va ser molt intens. Una part molt important de

El vot ens el podreu prendre, però la veu ens la sentireu. Revista "Defensa dels interessos catalans" 28/5/1932.

l'esquerra considerava que el vot de la dona seria influït per l'església i aniria a parar a la dreta. Un bon exemple podria ser Francesc Macià que era diputat a les corts espanyoles i havia votat a favor del sufragi femení, però finalment a Catalunya va decidir que no era convenient⁸.

Per tant, en els comicis al Parlament de Catalunya del 20 de novembre de 1932 les dones no van poder votar malgrat les reiterades queixes, expressades mitjançant cartes en premsa, entrevistes amb el president Macià, manifestos conjunts,... Com la carta col·lectiva que van adreçar al president de la Generalitat "les entitats femenines que sotscriuen, representatives de sectors considerables de l'opinió catalana, fent-se intèrprets, no solament dels sentiments i del pensar de llurs associades, sinó de la gran majoria de les dones de la nostra terra" i que signaven Carme Karr d'Acció Cívica, Francesca Bonnemaïson per la Secció Femenina de la Lliga i una desena més de dones representants de diferents entitats diverses com Orientación Católica para Señoritas Oficinistas o la Casa del Poble del PSOE.

L'excusa que se'ls donava era la manca de temps entre l'aprovació de l'Estatut i la convocatòria d'eleccions (que es podria haver ajornat) i la inexistència d'un cens femení actualitzat (en realitat, almenys a Barcelona sí que hi era). Prèviament, el 2 d'agost de 1931, havia estat el plebiscit per a l'aprovació de l'Estatut Català; tot i que encara no podien votar, les dones van fer una recollida massiva de signatures a favor de l'Estatut⁹. El primer cop que les dones van votar a Catalunya va ser a Canet de Mar el 16 d'abril de 1933, en un plebiscit promogut per dues mestres i convocat per l'Ajuntament sobre la compra d'uns terrenys on construir l'edifici de la Plaça Mercat¹⁰.

⁸ Especialment després que Francesca Bonnemaïson li digués les intencions de vot majoritari que sabia d'altres dones. Tot el detall dels canvis de parer, interessos polítics, dubtes, excuses donades, es troben a Martín (2013).

⁹ "El Comitè pro Estatut va recollir 146.644 adhesions a favor i una en contra a Barcelona, i 235.467 a la resta de Catalunya" (*La Vanguardia*, 7-7-31); s'havien posat meses als mercats, tinences d'alcaldia i altres llocs, on dones de tota classe social van anar a votar, a vegades després de fer llargues cues, i en alguns barris amb més signatures que vots els homes (*La Vanguardia*, 7-7-31); citats a Martín (2013:101-102).

¹⁰ Es detalla tota la informació amb entrevista i fotografies de les impulsores a la revista *Mundo Gráfico* del 29 de novembre de 1933, coincidint amb la publicació de noves informacions i reportatges gràfics de les eleccions generals, de pocs dies abans, en les quals havien votat les dones per primera vegada en aquestes eleccions. La notícia comença dient: "El día 16 de Abril de 1933 será una fecha destacada en la historia de Cataluña. En esa fecha emitieron por primera vez su sufragio en un plebiscito convocado por el

A Espanya van tenir eleccions municipals pocs dies després, el 23 d'abril, a gairebé 2.500 municipis, aquells que no havien tingut eleccions municipals l'any 1931. Van ser les primeres que hi participaven les dones com a votants. A Catalunya no es van convocar fins al gener de 1934 ja que les competències sobre les eleccions municipals les tenia la Generalitat. El 19 de novembre de 1933 es van celebrar les segones eleccions generals de la República, on van participar més de sis milions d'electores. No en va sortir escollida cap diputada catalana; de fet això va ser perquè els partits no les van posar en cap lloc que tingués possibilitats (de fet algun, com La Lliga, no en posà cap). En qualsevol cas, la importància principal vindria donada per la concessió del vot a les dones i per la inclusió de les dones com a col·lectiu en el sí dels partits.

Portada del "Mundo Gráfico" del 15/11/33 amb diversos cartells electorals, un dirigit directament a les dones del Partido Comunista i un amb la imatge d'una dona que podria ser al·legòrica (sembla que la dona va nua, tot i que en l'original que es conserva va vestida com es pot veure a <https://mdc.csuc.cat/digital/collection/pavellorepu/id/149/>)

CAPÍTOL 3. SECCIONS I ORGANITZACIONS DE DONES

La concessió del vot a les dones va empènyer als partits polítics a crear les seccions femenines, per interès electoral. En general, fins a aquell moment no les havien tingudes en compte (Martín, 2013). De tota manera, les dones ja abans comencen a organitzar-se i aniran més enllà de l'esperat.

3.1. La Sociedad Progresiva Femenina

Ayuntamiento de Canet de Mar, las mujeres de esa población. Fueron ellas, en Cataluña, las primeras que hicieron uso del derecho que les confiere la Constitución de la Republica española" [SIC].

La Sociedad Progresiva Femenina va ser fundada al 1898 per algunes de les components de la Sociedad Autónoma de Mujeres de Barcelona de finals del segle XIX que ja hem vist al capítol anterior. Sota el lideratge de Lopez de Ayala va avançar aquest feminisme laic (Nash, 2007):

Fins la seva desaparició l'any 1919 aquesta associació defensà els valors del laïcisme i de l'anticlericalisme i de l'emancipació de les dones. Ángeles López de Ayala i Amàlia Domingo Soler impulsaren publicacions como ara *El Gladiador*, que foren fòrums d'un ideari laïcista i emancipador. Associades al republicanisme lerrouxista, les feministes republicanes tenien el propòsit de secularitzar els costums i l'acció social de les dones i allunyar-les de l'òrbita d'influència eclesiàstica. L'educació de les dones i la seva formació en els valors cívics de la ciutadania era l'eix de la seva agenda d'actuació. Partidàries d'un feminisme progressiu que qüestionava el privilegi masculí, a partir de la primera guerra mundial, van adoptar la defensa d'un feminisme de la igualtat i dels drets polítics de les dones. En aquest sentit, es de destacar que el 1919 Ángeles López de Ayala assumeix la defensa del sufragi femení.

Capçalera del primer número d'"El Gladiador" (26 de maig de 1906) que es troba a l'hemeroteca digital de la Biblioteca Nacional de España.

Tenia la seu a Gràcia, i delegacions a Sant Martí de Provençals, Sabadell i Reus. A més de les activitats pròpies, per i per a dones, va participar en la pràctica totalitat dels actes lliurepensadors i anticlericals del país, sempre sota la bandera del feminisme. Va fundar una escola laica diürna

i una de nocturna, també un orfeó i una companyia de teatre. Així mateix va impulsar diverses publicacions, com *El Gladiador*, que era el seu òrgan de difusió, i que seria substituït després de la Setmana Tràgica per *El Libertador*, que portava el subtítol de "Periódico defensor de la mujer y órgano nacional del librepensamiento."

El 10 de juliol de 1910 va organitzar una gran manifestació a Barcelona, considerada la primera feminista. Va ser portada a terme conjuntament amb

Fotografia publicada a tota plana en la portada de la revista "Nuevo mundo" (Madrid) del 14 de juliol de 1910. "Fot. N. M. por Merletti"

l'agrupació Damas Rojas i Damas Radicales¹¹, i sota el lideratge d'Ángeles Lopez de Ayala. Entre les, segons algunes fonts, 5.000 assistents hi havia dones de Barcelona i d'altres poblacions catalanes i es feia en suport a les polítiques anticlericals previstes pel govern (ja que reclamaven una escola laica i drets per a les dones i es manifestaven a favor del dret de consciència). Molta premsa se'n va fer ressò i es van publicar diferents fotografies; en la notícia de *La*

Vanguardia del dia següent ens dona detalls del transcurs de la manifestació, com que al capdavant portaven un estendard amb la inscripció "Comisión ejecutiva. Abajo el clericalismo. Viva la libertad" i que moltes de les participants portaven enganxada al pit una caricatura amb "la República dándole un puntapié a un fraile". Al final, les representants de les organitzacions van ser ateses pel governador civil, a qui li van lliurar un manifest signat per 22.000 dones.

La Progresiva d'entrada no era sufragista ja que es considerava que primer la dona necessitava més educació i emancipar-se moralment, sinó seria un instrument en mans de l'església. Cap a 1918 es va produir un acostament amb altres organitzacions feministes de tot l'Estat per a unir esforços, com La Mujer del Porvenir i l'Asociación Concepción Arenal, que va acabar donant lloc a la creació del Consejo Feminista de España, la Liga para el Progreso de la Mujer i

¹¹ L'Agrupación Benéfica Radical Femenina Las Damas Rojas va néixer a Barcelona el 1909 i es va estendre a altres poblacions espanyoles, com Madrid, i va ser de curta durada, potser dos o tres anys. Hi ha molt poca informació sobre el tema. Com diuen els seus estatuts, tenien per objectius "propagar entre las mujeres los ideales de Libertad y de República, y auxiliarse y socorrerse mutuamente las asociadas en sus necesidades y auxiliar y socorrer a los correligionarios que por defender estos ideales sufra cualquier clase de perjuicios, así como a las familias de estos". Les Damas Radicales podria ser una escissió que només es dedicaria a l'auxili a presos per causes polítiques i socials i l'ajuda a qualsevol necessitat (del Moral, 2007: 542-545). Ambdues estaven vinculades al Partit Republicà Radical de Lerroux. De fet la creació de les Damas Rojas podria ser a instàncies d'aquell partit (si més no això s'indica respecte de l'agrupació de Bilbao a <https://www.bilbaopedia.info/damas-rojas>) per a contrarestar la influència en les dones de les agrupacions catòliques. Aquell partit va ser un dels primers en acollir les dones en la seva militància i aprofitar electoralment el seu potencial (Marín, 2012: 106).

la Asociación Nacional de Mujeres Españolas, que ja al 1919 va començar la seva lluita pel reconeixement del dret al sufragi femení.

3.2. Lliga patriòtica de dames

La Lliga Patriòtica de Dames va ser una organització creada al 1906 per un grup de dones, entre les que hi eren Dolors Monserdà i Carme Karr, amb una ideologia burgesa, catòlica i reformista, especialment adherides al moment pujant de Solidaritat Catalana i afins a la Lliga Regionalista¹²:

Els pressupòsits d'aquest partit configuren necessàriament les limitacions i possibilitats del programa nacional i feminista d'aquest seminari. És per això que mancarà la referència a la qüestió social en general i als batecs i anhels de les capes populars del moment. Només alguna ressenya a la problemàtica social, per altra banda pobre, aïllada i dotada d'un contingut proteccionista i tutelar. (Duch, 1981, 123-124).

L'organització es va articular a través del setmanari il·lustrat *Or i Grana*¹³, que va sortir d'octubre del 1906 a febrer del 1907: va ser poc temps però va significar un esforç important per a la creació d'una Lliga Patriòtica de Dames, tal com indicaven. Sota el títol sempre va aparèixer: "setmanari autonomista pera las donas, propulsor d'una lliga patriòtica de damas" [sic]¹⁴ ...Hi havia alguna col·laboració masculina, però essencialment els articles i altres treballs periodístics eren fets per dones, sobretot de Catalunya, i també n'hi havia de València i de les Illes Balears.

La revista tenia unes seccions fixes com "Correspondència" amb cartes de lectores i les respostes, "Els homes a la Dona" amb textos plens de lloança cap a la dona i dirigits a promoure la tasca femenina (segons el model burgès) en el patriotisme català, diversos acudits (sempre la portada corresponia a un acudit, que sovint fa referència a visions diferents entre homes i dones), crònica social i

¹² La Lliga Patriòtica de Dames apareix en alguns llocs, com a la seva fitxa del llistat d'associacions del Museu d'Història de Catalunya: <https://associacionisme.mhcat.cat/ficha.html?assoc=28>, com a Secció Femenina, però la Secció Femenina, com a tal, no es va crear fins vint-i-sis anys després, com veurem més endavant.

¹³ A la revista s'informava que tenia 16 pàgines de text profusament il·lustrades, ho eren per joves il·lustradors que acabarien sent molt reconeguts, com Opisso, Ismael Smith o Apa.

¹⁴ Els textos que reproduïrem de la revista seran tal com es van publicar.

cultural, literatura que habitualment era poesia patriòtica, articles a favor del català i es feia ressò de tots els actes que organitzava Solidaritat i als quals sovint hi assistien. A continuació farem una ullada a alguns números per poder observar certa diversitat però sobretot algunes constants (adscripció política, elogi de la dona), que ens ofereixen la visió d'una part de la realitat catalana i de la ideologia d'aquestes dones.

Ja en el primer número, la revista obre amb el seu lema, extret com diuen del manifest de la Comissió de Damas de la Solidaritat Catalana: "El fonament de la Patria es la familia; el fonament de la Familia es la Dona [...] Donas catalanas: fent Patria fém Familia, fent Llar fém Amor". I a continuació anava l'editorial on mostrava el seu afany proselitista:

"venim à excitar el zel patriòtich de las temerosas y de las indecisas y venim à provar de convèncer à las que creuhen que pera ser una bona mare, bona esposa ó una bona filla es necessari prescindir del agrañiment à la terra en que s' ha nat, de la veneració à la història immacuiada del nostre passat y de la fervent esperansa y el neguitós desitg dun triganer, pero segur, infalible y esplendorós avenir",

i que acaba amb "Deu ens contempla. Avant y... Visca Catalunya!".

En aquest número també ens mostren una fotografia a tota plana d'algunes dones de la revista treballant-hi. Malauradament, sembla ser que la imatge va tenir alguns comentaris misògins en altres publicacions perquè van acabar el número dos (pag. 32) amb la següent il·lustració d'Opisso i el text: "Com que sabém qu'algun home -els dolents!- ha dit que les redactores de debó no semblavem prou guapas ni prou ricas, aquí n'tenem unas de per riure per si els hi semblan millor", fent mostra d'humor i intel·ligència.

Fotografia al 1r número d'Or i Grana^a sota el títol "Las redactoras d'Or i Grana" i el subtítol "Unas servidoras de vostés" i la il·lustració d'Opisso del número 2 sota el títol "Las redactoras d'Or i Grana".

En el número 2, ens expliquen que porten més d'un any treballant en el projecte, que segurament s'hagués materialitzat abans sinó hagués estat pels fets del novembre anterior, que van fer que tinguessin tasques a fer més urgents. Es refereixen als Fets del setmanari *¡Cu-cut!*, quan l'exercit va assaltar aquella revista per una vinyeta que ironitzava sobre les derrotes de l'exercit espanyol. Arran d'aquest fet, el govern espanyol suspengué les garanties constitucionals a Barcelona i impulsà la Llei de Jurisdiccions, que permetria als militars poder jutjar tot allò que consideressin que atemptava contra la unitat de l'Estat espanyol o contra ells mateixos. Davant d'aquest fet, va néixer Solidaritat Catalana. El suport entusiasta a Solidaritat Catalana i la denúncia de l'esmentada llei repressora seran constants en *Or i Grana*. També la revista, i amb ella el projecte de Dames Patriòtiques, s'hagués pogut portar a terme abans, si no fos per un fet anual ineludible per a unes bones burgeses: "si la desbandada estival no hagués disgregat temporalment à las organisadoras".

També esmenten les promotores del projecte i comencen el text dient "aquesta idea de la Lliga Patriòtica de Damas, Unió de Donas Catalanas ó com vulgui anomenarsela ja qu' el nom no fa pas la cosa". Això ens fa pensar que degueren haver diversos intents, moments, moviments o entitats afins. Hem trobat un "Projecte d'Estatuts per a la Unió de Dones Catalanes" de març de 1906 que tenia per objecte l'educació de la dona, cosa que incloïa, entre altres: escoles primàries gratuïtes per a nenes, escoles d'arts i oficis "propis per a la dona" i

“foment de tot el que tendeixi a enaltir la Pàtria per tot arreu on la dona pot tenir influència”. Signen el document la presidenta, Eularia Forment de Vinyals, i la secretaria, Maria Farnés Pagès¹⁵, totes dues apareixeran també com a impulsores de La Lliga Patriòtica de Dames.

Les al·lusions al paper de la dona són constants (com no podia ser d’una altra manera, atesa la finalitat proselitista de la revista): La dona ha de fer un pas endavant però “sense exagerar la nota” ja que el seu lloc és per donar suport als homes de la família, com podem veure ja la primera pàgina (numerada 66) del número 5 de la revista.

En aquell número, també es parla d’una qüestió que ens podria semblar anecdòtica: el foradament de les orelles. A banda que es poguessin tractar qüestions higienico-sanitàries, ens permet veure la visió que molts homes tenien de la dona, com a procreadora i base de la família, i com a objecte per al desig de l’home:

La dona, no tant sols està destinada en la Creació à perpetuar la espècie, a ésser l’ànima de la família, d’eixa petita federació de cossos y esperits, si que també à ésser alegria del home à qui s’ha ha unit, à hermostrarli sa existència, à ferli dolça la vida ab sas caricias, despertant sas passións ignotas, y redimirlo de la brutalitat per medi de sa'bellesa. Per aixó, tot lo que siga adornar à nostra companya, tot lo que tendeixi à presentaria més seductora, à ferla desitjar més, psíquica y físicament, trobarà en mi un acèrrim defensor. (*Or i Grana*, 3/11/1906)

En el mateix número, podem seguir observant la mirada de l’home sobre la dona, al temps que s’anima el seu patriotisme. Una secció que apareix sovint és “Els nostres presos”, que en aquest número s’uneix a la dels textos d’homes lloant a les dones. És Ramon Campmany¹⁶ que des de la presó model els escriu el 18 d’octubre uns “pensaments” com aquests sota el títol de “Las hermosas catalanistas”:

Jo he reparat que todas las catalanistas son hermosas. Es que jo las hi veig? Es que reyalment ho son? Aclariume aquest dubte aymadas de la bellesa.
Menyspreheu à n'els que diuhen que la dona no ha de tenir idees politicas. Son la antítesis dels que parlan à tota hora de la emancipació de la dona. Ni esclavas ni emancipades.

¹⁵ Maria Farnés anys després tindrà una fila que esdevindrà escriptora, Maria Aurèlia Capmany.

¹⁶ Ramon Capmany era el fundador i director del setmanari satíric “L’avi” (que dura del 12/09/1906 al 01/01/1908), d’oposició violenta als republicans lerrouxistes, i que havia estat empresonat pels atacs que els feia .

Reséu en català, parléu en català, escriviu en català, penseu en català, y, sobre tot, donas catala-nas: enemoréuvos y estiméu en català.
Féu inperforables vostre vle, ardidias y serenes, y passeeu per sobre la critica y la maledicència. (*Or i Grana*, 3/11/1906)

En alguns casos hi ha una contraposició entre les idees que aquestes dones defensen i altres que també tenen implicació en política. Per exemple, al número 6, deixen ben clar de quin no és el seu model de dona política:

Qué es la dona política? Se tracta de la propogandista arruixada d'ayres redemptors, de cridorias mitinescas, inquieta capdevantera d' agitaciós sorollosas de de multitudes inconscients? Es la escriptora volcànica, reformadora, que excita à la revolta, à la demolició del estat de cosas políticas que una direcció imperfecta ha desviat de son camí avensant y progressiu? Oh, nó, certament. Aquesta no fora pas la dona política en son noble paper d'amplificació llibertadora; aquesta seria la dona equivocada, lessionada, masculinizada inferiorment, desviada de sa constitució essencial d' amorosiments y perfums delitosos". (*Or i Grana*, 10/11/1906)

Així, mateix, manifesten en aquest número, com ja ho havien fet anteriorment, que no són partidàries del sufragi femení. En el número 3 també deien, arran d'un article sobre l'emancipació de la dona en una revista feminista madrilenya, el que no vol la dona catalana que ens proposen: "la dona catalana sap que no necessita emanciparse; fa dona catalana té bon coneixement de la compatibilitat que hi ha entre son cultiu intel·lectual y sa llar. Nosaltras, no discutirem son dret electoral, ni tindrem pretensions de brillar en el oro".

Ens pot semblar que la posició d'aquestes dones era molt conservadora, però també hem de tenir en compte que significava un avançament en moltes qüestions que fins feia poc moltes d'elles no ho haguessin considerat: sortir d'un àmbit més privat i no només fer de periodistes, sinó ajuntar-se per una causa política i anar a la cerca d'altres dones per unir-se al seu projecte. També, per voler una nova generació de dones amb més educació. Podem constatar aquest pas endavant i que no va ser una qüestió fàcil en multitud de queixes i burles que van tenir, tant d'homes com de dones de la mateixa ideologia política, com ho mostra les reiterades respostes que es donaven en la pròpia revista i en fet que haguessin de tancar-la a causa les pressions i la dificultat de gestionar-les.

3.3. Secció Femenina del BOC i Secretariat Femení del POUM

Ja uns mesos abans de la concessió del vot femení, el Bloc Obrer i Camperol (BOC) havia creat la seva secció femenina. El BOC va ser una important organització política catalana d'ideologia comunista, fundada el 1930 a Barcelona com a resultat de la fusió del Partit Comunista Català (PCC) i la Federació Comunista Catalanoblear (FCCB).

En el setmanari *L'Hora*, òrgan oficiós del partit, trobem el 21 de maig de 1931 una informació sobre el Grup femení del BOC, referent a la seva creació i als seus acords. Deia:

- En la primera reunió que el Grup femení adherit al B.O.C., celebrà el passat diumenge, dia 17, on prengueren els acords que avui es fan públics i que són:
- I. Reunir-se dues vegades per setmana: els dijous a tres quarts de vuit i els diumenges a les cinc
 - II. Treballar i defensar, àdhuc es consignes generals del B.O.C., altres especials que es refereixen solament a la dona, les quals són: a) emancipació total de la dona; b) igualtat absoluta davant la llei; c) A igualtat de treballs, el mateix sou; d) col·laboració de la dona en l'obra social
 - III. Creació d'una biblioteca
 - IV. Organitzar conferències i lectures comentades.
 - V. Organitzar excursions, junt amb les joventuts del B.O.B.C. per fer viva la lluita de classes en el pobles i guanyar partidaris.
 - VI. El Grup femení fa una crida a totes les dones que simpatitzin amb aquestes iddes, a què s'inscriguin, pel qual, poden acudir a les reunions assenyalades en el local del B.O.C, carrer del Vidre, 6, primer. (*L'Hora*, 21/05/31)

Les dones més destacades eren: Maria Recasens, Maria Manonellas, Pilar Manonellas, Pilar Santiago, Nuria Folch. (Bonamusa, 1974:127). Maria Recasens escrivia sovint en la premsa del partit, tant en *La Batalla* com a *L'Hora*. Podia escriure sobre temes ben diversos, com per exemple: la marina mercant, els taxis, contra la república burgesa, el matrimoni proletari, la prostitució, la literatura i els adolescents, els infants i el comunisme, la lluita de classes. Sovint participava en mítings, més endavant sovint al costat del secretari general del POUM. Al 1933 es va incorporar al Comitè Central del partit.

També escrivien articles, entre altres, Clara Font, Núria Coll i Maria M. Riera. Es seguiran publicant articles sobre la dona, normalment signats per dones, però no només. De tota manera, sobre la Secció Femenina poca informació més es publicà.

Ens fixem en l'opinió que expressava ja al juliol de 1931, Nuria Coll sobre l'Estatut, que tantíssima adhesió generalitzada, tant per homes com dones, havia de despertar. Comenta la despreocupació que hi ha pels temes de la dona; al cap i a la fi, diu, és un text, redactat per homes, els quals no poden sentir els problemes de les dones, i burgesos (*La Batalla*, núm. 51).

Maria M. Riera publicarà el 28 de maig de 1931, poc després de la constitució del Grup femení, com l'anomena ella, un interessant article sobre "El vertader feminisme" on ens mostra la interacció entre gènere i classe. Comença dient: "Les camarades que en formem part estem disposades a laborar al costat dels nostres companys, per les reivindicacions de la classe treballadora i amb ells al costat nostre, per les vertaderes reivindicacions femenines". O sigui, lluitar conjuntament, no només per a la reivindicacions de classe, sinó també per a les feministes. A continuació ens recorda que Marx i Engels ens deien que les distincions d'edat i de sexe deixen de tenir importància per a la classe obrera ja que només hi ha instruments de treball, el preu dels qual varia segons l'edat i el sexe; i que és aquí justament on rau la qüestió, ens diu, no en que tots siguin instruments, sinó en la variació segons el sexe, ja que és una qüestió que impacte en la classe obrera: "nosaltres, ara sota el concepte burgès de la inferioritat femenina, no som més que un instrument de competència en el preu de la ma d'obra. Nosaltres fem que baixi el preu en els jornals dels nostres companys". I aprofita per distanciar-se, per oposar-se, al feminisme de la classe alta:

"Nosaltres, camarades, hem de subvertir aquest concepte, cultivat tothora per la burgesia, de la nostra inferioritat. I per fer-ho hem de crear dins de les masses femenines de casa el veritable concepte de feminisme. Tenim que lluitar aferrissadament contra el que podríem anomenar fals feminisme o feminisme burgès. Feminisme americanitzat, d'esport, d'snobisme, de cinema i de literatura color de rosa. Contra aquest cal que drecem ben clar el nostre feminisme de classe, ço és: el nostre feminisme marxista." (*L'Hora*, 28/5/1931)

Això sí, en general, el problemes de les dones eren vinculats només a la classe opressora, amb el marxisme quedarien alliberada. I aquest justament seria un dels motius principals pels quals la Secció quedava limitada. Andy Durgan (2026:442-443) ens indica que la Secció va fracassar en l'intent d'atreure més dones al partit i això era perquè molts militants consideraven que la secció responia a un concepte "petit burgès" o que era una qüestió menor. A més, també

diu, la direcció del BOC havia informat d'altres problemes, però el veritable era que no hi havia prou quadres formats per la qual no es podia portar a terme la necessària mobilització entre camperoles i treballadores; i en canvi les Joventuts Comunistes (que s'havien oposat a la creació de la Secció Femenina) tenien força èxit en reclutar dones, que estaven, més o menys, en igualtat amb els seus companys, que és el que elles volien. Per això, es va dissoldre la Secció Femenina i es va establir una Comissió de Propaganda Femenina, composta per militants dels dos gèneres.

Al setembre de 1935, neix el Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM) fruit de la unificació del Bloc Obrer i Camperol (BOC) i la més minoritària Esquerra Comunista d'Espanya (ICE). El 3 de setembre de 1936 es va crear el Secretariat Femení del POUM (SFPOUM), com un vehicle polític per canalitzar i atraure més dones al seu programa marxista revolucionari, i el seu programa estava basat en fomentar l'educació política i en la incorporació de les dones al treball, cosa que afavoriria l'emancipació femenina (Bengoechea, 2023). Teresa Rebull, que estava al Secretariat Femení ens explica que a la llar tots els revolucionaris eren autoritaris amb la dona (Lorusso, 2013:68).

3.4 Secció Femenina de la Lliga Regionalista de Catalunya

El 25 de gener de 1932 es fa l'acte d'inauguració de la Secció Femenina de la Lliga Regionalista de Barcelona, formada per un important grup compost per les mullers, filles i germanes dels membres del partit, després que el dia 10 del mateix mes el president del partit proposés a l'Assemblea de la Lliga la formació d'una secció femenina. (Martín, 2013: 125).

Al dia següent, el seu manifest va sortir publicat en portada a *La Veu de Catalunya* signat per Marcel·lina Arné de Valls i Taberner, Carme B. de Puig de la Bellacasa, Maria del Carme Bertrand de Blanch, Francisca Bonnemaïson (vídua de Verdaguer), Teresa Borràs de Tries de Bes, Maria D. de Ventosa, Mercè de Fonsdeviela d'Abadal, Dolors Macià de Puig, carolina Raymat (vídua

de Fargas), Trinitat Rius (vídua de Nadal) i Maria Vidal Quadres, totes elles destacades membres de l'alta burgesia catalana.

Capçalera de "La Veu de Catalunya" del 26/01/32 edició del vespre on es veu la publicació de Manifest de la Secció Femenina de Lliga Regionalista

En el manifest es reconeix que es mobilitzen a partir de la concessió del vot femení, i que és el deure de les dones agrupar-se i coordinar els seus esforços perquè la seva intervenció en la vida pública tingui l'eficàcia que correspon, i que per aconseguir-ho és necessari que la seva actuació estigui encabida en els partits existents, ja que, recalquen, res no justifica una actuació independent o separada. Així, elles no poden sinó incorporar-se a la Lliga, per uns valors com patriotisme, conservadorisme, catalanisme, civisme.

Són noves en la política, però no els falta experiència i tenen un coneixement que podran aplicar, tal com diuen en el manifest:

“A l'ascensió del nostre poble, les doncs hem aportat un cabal i una activitat no gens negligibles sobretot en l'esfera de les obres socials i de la producció intel·lectual. Amb la nostra fe s'han sostingut les esperances patriòtiques. Esperem no ésser inferiors en l'activitat política. Confiam, d'antuvi, en les dones de les ciutats, ja avesades a la intervenció i a la lluita. Confiam en les dones que s'han incorporat a la vida de treball i que en coneixen les complicacions i les angúnies. Confiam en les dones que són, a casa nostra, les conductores de l'economia familiar. Ens il·lusionem de pensar que podem influir en la política i en l'administració, decantant-nos cap al costat del sentit d'ordre, d'economia, d'utilitat, de principis morals i religiosos. Les dots govern adquirides en la família, per una aplicació harmoniosa de les raons del cor i de les raons de l'interès, les hem de voler aplicar idènticament al règim i al govern de les corporacions públiques.”

Arnau González (2006:23 i 25-26) considera que la Secció partia d'una simple necessitat política electoral, en tenir concedit les dones el vot i, per tant, la conveniència d'arribar a les votants. Per això, ens mostra, Francesc Cambó, màxim dirigent de la Lliga, va encarregar la Secció a Francesca Bonnemaison,

que seria qui portaria tot el pes en una organització improvisada formada per mullers, filles i germanes dels membres de la direcció del partit, i totalment subordinades a aquesta. No obstant, tot i aquest origen i la vinculació familiar que en general hi pogués haver, ja hem vist, en parlar de les Dames Patriòtiques, que aquestes dones (les mateixes pròpiament o del mateix entorn polític) ja es van involucrar en política, en organitzar-se com a grup. Això sí, l'interès bàsic ara és el vot per al partit i el manteniment de posicions conservadores.

3.5. Secció Femenina d'Esquerra Republicana

La Secció Femenina d'Esquerra Republicana assolirà la seva estructura definitiva com a secció autònoma dins del partit l'abril de 1932. El dia 4, l'agrupació femenina de Barcelona, fundada pocs dies abans, va convocar a totes les entitats adherides al partit que tinguessin ja organitzats els Grups Femenins a una assemblea, per a l'estructura definitiva d'aquesta Secció i constitució d'una Federació de Seccions, i es demanava que les entitats que encara no tinguessin una Secció, enviessin una delegació (Ivern, 1989:347). Hi van assistir grups femenins de tota Catalunya i va ser presidida per Candelària Serradell, militant de Sabadell.

Ja l'1 d'octubre de 1931, el mateix dia que s'aprovaria el vot femení al Parlament espanyol, es publicava a *L'Opinió* l'article "Dones!" signat per setze integrants de la Secció Femenina de Barcelona entre les que hi havia Dolors Bargalló, Angelina Colubret i Teresa Gibert, i que es fan referència a elles mateixes com "nosaltres, les dones, la joventut d'avui, que forçosament havem d'ésser el puntal més ferm de la nostra Pàtria demà". Fan una crida per col·laborar amb els homes d'ERC perquè el futur no sigui fruit d'un partit només d'homes. Concretament es dirigeixen als "Centres adherits que s'han interessat per a la creació d'agrupaments femenins dins dels Centres, que vulguin cooperar actualment en aquesta tasca del desvetllament femení en encomanar-los l'abrandament necessari per sentir-nos tots unificats i disposats a prendre una part activa en la política que necessita Catalunya".

No obstant això, hi havia dones que no eren partidàries de crear seccions per en el sí del partit. Una d'elles, ja ho hem vist en l'apartat 2.3 sobre els partits polítics, va ser Rosa M. Arquimbau. M. Teresa Gibert seria de la mateixa opinió, com va mostrar a l'article "Indisciplines, no!!!" publicat a *La Humanitat* el 17 de maig de 1933.

Pel que fa al partit, cal assenyalar que des que es veia que s'anava a aprovar el vot femení, ERC es plantejava clarament dues qüestions sobre la dona: aconseguir el sufragi femení i estructurar la intervenció de la dona en política o en el feminisme, segons definia el partit (Ivern, 1989:341). Com indica González, (2006:56), la major part de la politització femenina es produí després de la concessió del sufragi femení, però també que algunes dones que posteriorment formaren el nucli femení d'ERC ja venien d'una militància prèvia. Per exemple, a partir de mitjans de 1931, aniran apareixen articles polítics escrits per dones a *L'Opinió* i a altres mitjans d'ERC. També, algunes havien estat associades a altres organitzacions, com a la Lliga Femenina de Catalunya per la Pau i la Llibertat.

Cal recordar que en els comicis al Parlament de Catalunya del 20 de novembre de 1932 les dones encara no van poder votar, es van esgrimir problemes tècnics (que en gran part servien d'excusa davant la por que el sufragi femení recolzés majoritàriament a la dreta). La posició del partit va ser que eren favorables al vot femení però que caldria esperar a unes altre eleccions. Algunes dones d'ERC van seguir insistint perquè fos possible el vot.

Podem trobar el pensament, i algunes de les accions de les dones d'Esquerra, a través de la premsa del partit. Per exemple, El 10 de gener de 1933 al diari *La Humanitat*, cada setmana hi haurà la "Pàgina de la dona" escrita per Teresa Gibert¹⁷. Aquell dia, a més d'altres informacions publica l'article "Què volem fer?" on diu que s'han de fer prevaler els drets de les dones però "sense córrer massa", i detalla la tasca que tenen:

Orientar políticament l'actuació del nostre moviment femení.

¹⁷ Podem trobar la relació de tots els articles de Teresa Gibert publicats en premsa a: <https://filcat.uab.cat/gelcc/escriptores/autores/destacades/gibert.html>

Recollir i comentar aquelles suggerències que s'adiguin amb l'esperit que ens mou a posar-nos en contacte amb la dona esquerrana d'un ampli sentit liberal i humaníssim.

Col·laborar sempre en la reivindicació dels humils i protecció dels infants.

Propugnar per a la difusió de la cultura en les classes treballadors, i més nous de la República, únics coneixements que poden vèncer el llast que pesa en l'esperit femení, indiferent del tot, per ignorància, a la tasca de reconstrucció empresa.

Cal enfortir les nostres conviccions i desvetllar els esperits adormits que encara no en tinguin. (*La Humanitat*, 10-1-1933)

Una de les accions destacades que va dur a terme la Secció va ser impulsar, al maig de 1932, el Front Únic Femení Esquerrista per a la defensa de la República que es veia en perill ("per a oposar una força poderosa a les organitzacions de dones enemigues de la República i de tots els ideals de Llibertat" deien les seves bases), una organització que no estaria adscrita a cap partit polític ("les seves components no perdran la personal afiliació política, però quan actuïn el nom del Front Únic no podran defensar cap ideologia del partit o de classe", també indicaven).

14 abril 1933. Barcelona, Plaça Catalunya. La secció femenina d'Esquerra de Sant Adrià de Besòs a la manifestació cívica en commemoració del segon aniversari de la proclamació de la República. Pérez de Rozas · AFB

3.6 Grupo Cultural Femenino (CNT). Agrupación Mujeres Libres

Des dels darrers temps de la dictadura de Primo de Rivera, a Terrassa existia, dins de la CNT (que en aquella època era il·legal), un grup de dones que es reunia amb el propòsit de debatre les qüestions que volien que anessin a l'assemblea del sindicat, i aconseguiren que la federació local assumís la norma

de salari igual entre dones i homes pel mateix treball i vuit setmanes de permís de maternitat. Sobretot al ram del tèxtil hi havia moltes dones afiliades, però poques vegades prenen la paraula. A finals de 1934 es va crear a Barcelona el Grup Cultural Femení, que pretenia formar una mena de xarxa femenina de suport mutu: “esta organización reunió a mujeres que pertenecían a los sindicatos de la CNT y tenía como objetivo fomentar un sentido de la solidaridad entre ellas y permitirles adoptar papeles más activos tanto en el sindicato como en el movimiento” (Ackelsberg, 1999:154).

El pensament anarquista és el que facilitava més la presència activa de la dona a l'organització, però tot i així les dones es trobaven que sovint no se les considerava i que els homes agafaven sempre la paraula. Així, després de l'experiència en els grups mixtos, s'havien anat creant grups, sense tenir consciència uns dels altres. Martha A. Ackelsberg (1999:158) recull les paraules de Soledad Estorach que explica que al 1935 van fer una crida a totes les dones del moviment llibertari; especialment es van centrar en les més joves, ja que no van poder convèncer a les més veteranes que ocupaven llocs destacats al costat dels homes, com Federica Montseny. Hi havia molts homes i dones que consideraven que no estava bé fer separacions. A partir d'aquella crida es va constituir el Grup Cultural Femení, que a principis de 1936 va organitzar un míting al Teatre Olympia, al centre de Barcelona, que es va omplir, tot i la poca atenció que la premsa anarcosindicalista havia prestat a l'acte. La majoria de membres del grup ere militants de la CNT i d'altres organismes llibertaris com els ateneus i les Joventuts Llibertàries.

A la primavera de 1936 a Madrid es va fundar Mujeres Libres i a la tardor el grup català, ateses les afinitats que hi tenien, va votar afiliar-se. En aquell moment, amb la unió d'ambdues, el nom va a passar a ser Agrupación Mujeres Libres, i s'acabaria convertint en una federació estatal. Les agrupacions de Mujeres Libres a Catalunya van ser a: Barcelona, barriades de Barcelona: Sants, Les Corts, Centro, Sant Andreu, Guinardó i Horta, Badalona, Igualada, Terrassa, Granollers, Amposta, Sant Sadurní d'Anoia, Manresa, Sabadell, Sant Feliu de Guixols, Olesa de Montserrat, Reus, Vilanova i la Geltrú, Pobla de Lillet, Castellnou de Bacell, Girona, Lleida, Tremp, Borges Blanques, Balaguer, Torre

de Segre, Xerri, Torelló, Palamós, Figueres, Valls, Tortosa, MArtorell, Cervera, Arenys de Mar, Lloret de Mar, Castellar del Vallès, Mataró, Esparraguera, Monistrol, Hospitalet, Pineda, Seu d'Urgell, Montcada i Reixac, Puigcerdà, Falset i Roses.

L'educació de la dona obrera era la seva prioritat; a Barcelona es va crear el Casal de la Dona Treballadora, on s'impartien classes d'alfabetització, cultura general, comptabilitat, formació professional. També hi havia molt interès en l'educació en salut i concretament en salut sexual i es van organitzar alliberadors de prostitució, per donar suport a les dones per deixar la prostitució.

Al maig de 1936 surt el primer número de la revista *Mujeres Libres*, que s'esgotarà gairebé de manera immediata. Va ser una eina essencial per a desenvolupar el treball formatiu i organitzatiu de l'agrupació. En el segon paràgraf ens diu el camí que volen seguir fins les seves "conseqüències últimes" i que s'enfronten a la manera de fer masculina:

encauzar la acción social de la mujer, dandola una visión nueva de las cosas, evitando que su sensibilidad y su cerebro se contaminen de los errores masculinos. Y entendemos por errores masculinos todos los conceptos actuales de relación y convivencia; errores masculinos, porque rechazamos enérgicamente toda responsabilidad en el devenir histórico, en el que la mujer no ha sido nunca actora, sino testigo obligada e inerte. (*Mujeres libres*, maig 1936)

La revista tractava temes diversos, al principi ens podem trobar: historia de la psicologia femenina, ressenyes de llibres, reportages sobre temes de la història, normalment vinculats amb alguna revolució, salut, estètica del vestir ... que aniran evolucionant radicalment amb l'avançament de la Guerra Civil.

“Integrantes de Mujeres Libres. Fotografía realizada en la Federación Local de Mujeres Libres de Barcelona. De izquierda a derecha: Conchita Liaño, Eugenia, Jacinta Escudero, María Carrión, Mercedes Comaposada, Juanita Storach, Pura Pérez, Felicidad, Suceso Portales, Felisa Castro, Lucía Sánchez Saornil, Encarnación Navarro, Apolina de Castro, Mª Teresa Hernández y Soledad Storach.” Imatge i informació del peu extreta de “Hacia horizontes preñados de luz” d’Araceli Pumpido a “Pikara Magazine” del 18/11/2020 <https://www.pikaramagazine.com/2020/11/mujeres-libres/Mujeres Libres>, consultat al juny 2023. Totes o la majoria de dones que apareixen a la imatge havien format part del Grup Cultural Femení.

En aquest cas clarament es tracta d’una organització que no està al servei d’un partit polític o sindicat, sinó que lluita per l’emancipació real de les dones.

3.7 Altres organitzacions

Hem esmentat les principals seccions femenines i organitzacions polítiques de dones, però també hi hagueren altres agrupacions destacades. Per exemple: Acció Femenina, creada al 1921 per Carme Karr, entre els objectius que tenia hi havia la lluita per dotar a les dones d’eines per capacitar-les per a una professió i per a la defensa dels seus drets i interessos polítics, reivindicant, per exemple, el dret a votar; Dones contra el Feixisme i la Guerra, del 1934 que al 1937 es convertiria en Unió de Dones de Catalunya, després del Primer Congrés Nacional de la Dona, que tenia per objectiu crear una associació que agrupés les dones antifeixistes de Catalunya, afiliades i no afiliades a partits i sindicats, per treballar conjuntament a la rereguarda, i arribaran a ser 30.000 afiliades l’any 1938; Front Únic Femení Esquerrista, que ja hem comentat anteriorment; i d’altres.

També podem afegir, que, per a objectius concrets, les dones s'uniran entre elles, més enllà de sigles, com va ser en la recollida de signatures a favor de l'Estatut, unint-se individualment o a través d'agrupacions de col·lectius, per exemple en la signatura de manifestos. Podem trobar fins a 46 manifestos col·lectius de signatura femenina i/o d'entitats de i per a dones, entre 1928 i 1936 (https://filcat.uab.cat/gelcc/escriptores/presentacio/manifestos/manifestos_llista.html).

4. CONCLUSIONS

L'exclusió de les dones de l'espai polític començarà a canviar a principis del segle XX. Ja abans hi ha moviments organitzats de dones especialment en protestes socials, dissidències, creació d'escoles laiques per a nenes, formació per a les dones; però el pas a la política com col·lectiu es farà especialment després de la concessió del vot femení, per part del govern de la Segona República Espanyola.

A finals dels segle XIX i principis del segle XX ens trobem un associacionisme de dones més social que polític (que no deixava de ser polític, però estem pensant aquí en la institució política). Per una banda, es volia evitar la forta influència clerical, per a la qual cosa va ser molt important el moviment lliurepensador, del qual trobarem la influència en moviments posteriors, ja sigui directa o indirectament; també podem dir que en aquell moment és l'inici del feminisme obrer. De l'altra banda, també va ser molt important la tasca de les dones burgeses, en el seu cas des d'una vessant conservadora i assistencialista. En ambdós casos es coincidirà que el més important és l'educació de les dones, que fins llavors havia estat menystinguda, ja que el que hi havia era una formació mínima amb l'objectiu de formar, o millor dit, conformar, les dones per a ser submises esposes, amb coneixements molt limitats i sense llibertat.

En un primer moment les dones no es plantejaren l'accés als partits polítics, se les ha educades perquè es quedin a l'esfera privada. Podem esmentar que la seves participació en agrupacions caritatives i religioses, més d'acord en el rol

femení, les ajudarà a prendre consciència que també elles poden fer tasques organitzatives en principi dirigides a homes, com fer publicacions en premsa o començar a participar en sindicats o política.

A partir de 1930 comencem a veure seccions femenines als partits polítics: en aquesta creació tenia molt a veure la concessió del vot femení i els interessos polítics per atreure les dones, però la seva creació en alguns casos sorgeix abans i, en qualsevol cas, la seva acció anirà molt més enllà del que es podia esperar com a meres captadores de vots de dones. També es creen altres tipus d'organitzacions polítiques de dones. En ambdós casos, es considera necessària l'agrupació de dones per a fer sentir la seva veu (seguint els rols de gènere, l'espai públic estava ocupat pels homes, que eren els que ostentaven el poder). I també per fer sentir una veu diferent, no dominada pel discurs masculí. Tenen temes diferents a tractar i diferents maneres d'expressió.

Ens havíem plantejat com havia de ser la participació política de les dones com a grup, si ha de ser a través dels partits polítics i com a seccions; especialment en constatar que són estructures de poder masculines. Atès que l'estructura política es regeix pel sistema de partits, en el moment estudiat, i ben establerta, és normal que les dones vulguin participar-hi, i la manera més idònia que es troba d'entrada és a través de les seccions femenines. La gran majoria de partits tindran la seva secció femenina (o alguna equivalència), però podem destacar, per ser la primera, la del BOC i les de la Lliga Regionalista i d'Esquerra Republicana de Catalunya. Així, mateix, ateses les mancances dels partits, també es buscaran altres formes alternatives d'organització política; sobretot destaquem l'agrupació anarquista Mujeres Libres ja al final de període estudiat, al 1936, que pretenia l'emancipació total de les dones; prèviament, a principis de segle, ens trobem amb la Sociedad Progresiva Femenina, marcadament anticlerical i defensora del lliure pensament, i la Lliga Patriòtica de dames, catòlica i conservadora.

Hem entrat a conèixer les principals seccions i organitzacions, i encara hi hauria molt a treballar en la majoria d'elles. Per exemple, conèixer a fons algunes de les feines que van portar a terme o projectes concrets per a transformar la vida de

les dones i la societat. També, la recepció masculina, que podríem conèixer a través de la premsa, i en el sí dels partits. Ara aquí no volem parlar de manera concreta de cada una d'elles; sinó del que hem vist que les impactava i el que compartien. Així, esmentem que hem vist com operava la interseccionalitat de gènere i classe, i que es demanda i es considera imprescindible l'educació de les dones, per a la igualtat i la llibertat, ja sigui en partits o organitzacions progressistes com en les conservadores. Donaran a conèixer el seu ideari i accions en premsa: en el cas de les seccions, a través dels diaris o setmanaris dels seus partits i en el cas de les organitzacions, tindran el seu propis mitjans de difusió. Així mateix, hem vist que la visió i el tractament de la dona no és igual en tots els partits o altres organitzacions mixtes, però en el rerefons en tots els casos hi opera, en major o menor mesura, la concepció masclista i patriarcal de la societat.

L'aprenentatge de les dones en totes aquestes experiències serà molt important de cara al futur. Milers de dones es mobilitzen, dones de diferents procedències tenen iniciatives... Són dones que s'organitzen i que lluiten conjuntament en condicions adverses. Com sempre, la història ens ajuda a entendre el present i pensar en el futur. Hem de seguir pensant en les maneres de participar, les dones com a col·lectiu ben divers, i els homes i les dones conjuntament, en la política i en la manera d'exercir el poder.

5. Bibliografia

Ackelsberg, Martha A. (1999). *Mujeres Libres: El Anarquismo y la lucha por la emancipación de las mujeres*. Virus Editorial.

Álvaro, Toni. (2019). *La revuelta de las mujeres. Barcelona 1918*. El Lokal.

Arce, Rebeca. (2015). *La Construcción Social de la Mujer por el Catolicismo y las Derechas Españolas en la Época Contemporánea*. Tesis doctoral, Universidad de Cantabria (director: Manuel Suárez)

Arquimbau, Rosa Maria. (1932, 2 de juliol). "Seccions femenines?". *L'Opinió*, 8.

Balcells i González, Albert (2013). "Teresa Claramunt, anarquisme i emancipació femenina" i "Mercè Comaposada i l'anarcofeminisme" a *Vuit feministes catalanes entre 1889 i 1976*. Rafael Dalmau, Editor.

Beard, Mary. (2018). *Mujeres y poder: un manifiesto*. Crítica

Bengoechea, Soledad. (2023). "Retratos de mujeres militantes del POUM". *Fundación Andeu Nin [en línia, consultat el 20 de maig de 2023]*

<https://fundanin.net/2023/02/09/mujeres-militantes-del-poum/>

Blasco, Inmaculada. (2005). "Género y religión. De la feminización de la religión a la movilización católica femenina. Una revisión crítica". *Historia Social*, 53, 119-136.

Bonamusa, Francesc. (1974). *El Bloc Obrer i Camperol (1930-1932)*. Curial.

Coll, Nuri (1931, 23 de juliol). "El Estatuto Catalán y la mujer". *Batalla*, 51.

Duch, Montserrat. (1981). "La Lliga Patriòtica de Dames: un projecte del feminisme nacional conservador". *Quaderns d'alliberament*, 6, , 123-137

Durgan, Andy. (2016). *Comunismo, Revolución y movimiento obrero en Catalunya 1920-1936. Los orígenes del Poum*. Laertes

Fernández, Emma (2018). *El Raval i els inicis del feminisme obrer*. Fundació Tot Raval.

Fuente, Maria de la. (2013). *Poder y feminismo : elementos para una teoría política*. Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona
<https://hdl.handle.net/10803/121648>

González, Arnau. (2006). *La irrupció de la dona en el catalanisme (1931-1936)*. L'Abadia de Montserrat.

González, Miguel. (1995). "Partidos políticos y sistemas de partidos" a Castro, Roman (coord.). *Temas clave de ciencia política*. Ediciones Gestión 2000.

Ivern, Dolors. (1989). *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*. vol.2 Abadia de Montserrat.

Ivern, Dolors. (2017). *Les dones d'Esquerra Republicana (1931-1939)*. Fundació Josep Irla. <https://irla.cat/wp-content/uploads/2017/07/donesEsquerra1931.pdf>

- Lorusso, Isabella. (2013). *Mujeres libres*. La tempestad.
- Marçal, Maria Mercé. (2019). *Contra la inercia: textos polítics (1979-1980)*. Comanegra
- Marín, Dolors. (2019). *Escenarios de la memoria: mujeres obreras en El Raval*. El Lokal.
- Marín, Dolors. (2012). El cambio de la imagen de la mujer en el siglo XX: del “ángel del hogar” al “ángel exterminador”. Mujeres contra la guerra en el espacio urbano de Barcelona durante la Semana Trágica. A Molas, M. Dolors (ed.). *De las mujeres, el poder y la guerra*. Icaria Editorial.
- Martín, Josep Lluís. (2013). *Ignorades però desitjades. La dona política durant les eleccions de la Segona República a Catalunya*. Acontravent.
- Monserdà, Dolors. (2020). *El feminisme a Catalunya. Estudi feminista. Edició facsímil*. Institut Català de les Dones
- Moral, Marta del. (2007). Acción colectiva femenina republicana: las Damas Rojas de Madrid (1909-1911), una breve experiencia política. *Revista Española de Historia*, 2007, núm. 226, 541-566.
- Nash, Mary. (1981). *Mujer y movimiento obrero en España*. Editorial Fontamara.
- Nash, Mary. (2007). *Feminisme català i presa de consciència de les dones*. *Literatures*, 5 (Segona època), 69-88.
- Sánchez, Pere. (2019). “Feminismo y revolución social” a *Sufragisme i sufragistes: reivindicant la ciutadania política de les dones*. Generalitat de Catalunya
- Tuñón de Lara, Manuel. (1985). *El movimiento obrero en la historia de España*. SARPE

Diaris i Revistes

El diluvio
El Gladiador
La Humanitat
Mujeres Libres
Mundo Gráfico
Or i grana
La Vanguardia

Normatives i textos legals

- Constitución de la República Española, 1931.
- Estatutos de la Agrupación Benéfica Radical Femenina Las Damas Rojas de Barcelona, 1909.
- Projecte d'Estatuts pera la Unió de Donas Catalanas, 1906.
- Real decreto-ley de 8 de marzo de 1924 que aprueba el Estatuto municipal.